

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БАЗЕЛЮК В. В.,
асистент кафедри кримінального права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ХОМЕНКО М. В.,
студентка
(Інститут прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.26

**ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ГУМАНІСТИЧНА ПАРАДИГМА
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

У статті розглянуто становлення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, сучасна практика його застосування в Україні та світі, а також перспективи розвитку та модифікації застосування такого покарання.

Ключові слова: смертна кара, довічне позбавлення волі, гуманізація системи покарань, помилування Президентом.

В статье рассматриваются становление наказания в виде пожизненного лишения свободы, современная практика его применения в Украине и мире, а также перспективы развития и модификации применения данного наказания.

Ключевые слова: смертная казнь, пожизненное лишение свободы, гуманизация системы наказаний, помилование Президентом.

In this article is examined the establishment of a sentence in the form of life imprisonment, modern practice of its application in Ukraine and in the world and the prospects for the development and modification of the use of this punishment.

Key words: death penalty, life imprisonment, humanization of the punishment system, pardon by the President.

Вступ. Розвиток концепції захисту та дотримання прав і свобод людини стрімко поширюється та знаходить свій прояв у всіх сферах суспільного життя. Виняток не становлять і кримінально-праві відносини. Поширення ідеї гуманізму та сприйняття людини і її життя як найвищої соціальної цінності сприяли реформуванню кримінально-правової сфери суспільного життя, зокрема, у контексті модифікації системи покарань. Скасування смертної кари як найсуворішого виду покарання та подальша її заміна на довічне позбавлення волі, безперечно, є значним кроком у напрямі гуманізації та демократизації сфери застосування кримінального покарання. Однак натепер просто усвідомлення того, що життя є однією з найбільших соціальних цінностей, вже не відповідає вимогам часу. А відтак перед системою кримінально-виконавчих органів постають нові завдання та вектори розвитку.

Дослідження деяких аспектів призначення та виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі здійснювали, зокрема, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.В. Голіна, Т.А. Денисова, А.І. Долгова, В.М. Дрьомін, М.Д. Дурманов, С.І. Зельдов, О.Г. Кальман, В.В. Комаров, О.М. Костенко, В.М. Куц, О.М. Литвак, Т.О. Ліснієвські-Костарева, В.В. Лунєєв, В.Т. Маляренко, К.М. Мірзажанов, О.С. Міхлін, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, П.С. Ромашкін, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.О. Туляков, П.Л. Фріс та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження становлення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, огляд сучасної практики його застосування в Україні та світі, а також перспективи розвитку та модифікації застосування такого покарання.

Результати дослідження. Скоєння особливо тяжких злочинів вимагає покарання відповідного ступеня суворості, тому чимало держав застосовують щодо осіб, які скоїли особливо тяжкі злочини, найвищу міру покарання – смертну кару. Смертна кара є винятковим, найсуворішим видом покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави за вироком суду [1, с. 207]. Справді, тривалий час смертна кара була досить широко застосовуваним видом покарання за найбільш тяжкі та суспільно небезпечні види посягань. На теренах України такий вид покарання бере свій початок ще з часів Київської Русі та триває аж до розпаду СРСР. Втім, якщо на початку смертна кара є покаранням за найтяжчі злочини, то в радянську епоху перетворюється на інструмент придушення будь-якого спротиву владі.

Сучасним гуманістичним тенденціям у сфері призначення та виконання кримінальних покарань передував тривалий період розвитку. Спроби гуманізації смертної кари як виду покарання мають тривалу історію формування.

Так, у Давньому Римі до повноправних, замість смертної кари, застосовували депортацію у віддалені частини імперії з конфіскацією майна і позбавленням громадянських прав. Із поширенням християнства альтернативою смертній карі стає чернечий постриг і довічне поміщення в монастир. Епоха середньовіччя привнесла обмеження застосування смертної кари до визначеного кола осіб на основі привілеїв, а потім у зв'язку із матеріально-економічними факторами, що «завжди справляли значний вплив на пом'якшення жорстокості покарань», це обмеження поширилось і на решту суспільства. У ХІХ ст. унаслідок гуманізації кримінального законодавства та економічного розвитку на зміну смертній карі як одного з основних видів кримінальних покарань приходять довічне заслання, каторга та кримінальне рабство. Безстрокове позбавлення чи обмеження волі, поєднане з обов'язковою важкою виснажливою працею, часто із виселенням у віддалені необжиті території – ось що прийшло на зміну смертній карі [2, с. 345–346].

Незважаючи на загальну тенденцію до скасування смертної кари як різновиду покарання за кримінальні правопорушення, все ж нині окремі держави продовжують застосовувати смертну кару. До числа таких країн, зокрема, належать Китай, Казахстан, Сполучені Штати Америки, Гватемала, Беліз, Куба, Ямайка, Багами та інші. Загалом близько 60 держав продовжують використовувати такий вид покарання. Однак варто зауважити, що навіть попри саме збереження смертної кари як виду покарання, модифікації зазнали способи її виконання. Вони стали більш гуманними та демократичними, тобто спрямованими на завдання злочинцю якомога менших страждань. Відтак, традиційні види смертної кари, які існували в історії (варіння в окропі, гакування, гарота, гільотина, децимація, замурування, кілювання, колесування, поховання живцем, розп'яття, посадження на палю, спалювання, утоплення, чет-вертування, обезголовлення), більше не мають застосування. Сучасними видами виконання такого покарання вважаються електричний стілець, газова камера, повішення, розстріл та смертельна ін'єкція.

Нині ми бачимо кардинально інший підхід до застосування найвищої міри кримінального покарання. Концепція пріоритетності забезпечення прав людини досягла такого розвитку, що вже не є актуальною дискусія щодо питання застосування смертної кари чи заміни її довічним ув'язненням. Скасування у більшості провідних держав світу інституту смертної кари, а також утвердження концепції сприйняття життя людини як найвищої соціальної цін-

ності відкриває перед нами вже нову площину дискусії. Актуальними натепер є обговорення гуманізації довічного ув'язнення як найсуворішого виду покарання, а також його співвідношення з цілями кримінального покарання в цілому.

Відтак практичне застосування довічного позбавлення волі має низку проблем та неузгодженостей як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Перш за все, варто брати до уваги той факт, що однією із найважливіших цілей кримінального покарання є виправлення особи. Проте у разі застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі досягнення цієї мети стає практично неможливим, оскільки особа не зможе повернутися до соціуму, в якому вона перебувала раніше, що позбавляє її будь-якої мотивації.

Багаторічна практика довела, що позбавлення волі на строк понад 10 років веде не до виправлення засудженого, а навпаки, до деградації особи, тому тюрма не є установою для виправлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Стосовно цієї категорії осіб має йтися не про абстрактну можливість їх виправлення, а про те, щоб щонайменше через 15 років перебування за ґратами в убивць, які становлять переважну більшість засуджених до довічного позбавлення волі, ще залишилася якась частина людських рис. Отже, зрозумілим є те, що призначення такого виду покарання не має на меті виправлення та ресоціалізацію засуджених в установах виконання покарань [3, с. 215].

Надзвичайно важливою в цьому разі є перспектива умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Таке звільнення стає можливим у разі виконання засудженим низки умов, наприклад, перебування його в установі відбування покарань впродовж певного строку, зразкова поведінка, що свідчить про його виправлення, тощо.

При цьому після виходу на свободу особи, які були засуджені до довічного позбавлення волі, живуть під наглядом відповідних органів, а за невиконання низки встановлених до них вимог (порушення порядку чи скоєння злочину) можуть бути знову направлені до місць позбавлення волі. Тому середня кількість років, яку засуджені до довічного позбавлення волі відбувають в установах виконання покарань у різних країнах, становить: у США – 7 років, Швеції – 9, Великобританії – 14–15, Франції – 17–18, Італії – 21, Польщі – 25. Можливість дострокового звільнення засуджених до такого виду покарання передбачена також законодавством Японії, Кореї, Південної Америки – після відбуття 10 років покарання, ФРН – 15 років, Канади – від 10 до 25 років [4, с. 21].

Також значна частина країн, що застосовують довічне ув'язнення, у своєму законодавстві передбачають механізми перегляду винесених вироків після того, як засуджений відбув покарання протягом певного, встановленого у законі, проміжку часу.

Таким чином, у зарубіжних країнах до засуджених до довічного позбавлення волі може застосовуватися пом'якшення (зменшення, зниження строку) призначеного покарання; заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, що передбачено законодавством багатьох європейських країн та умовно-дострокове (умовне, дострокове) звільнення від відбування довічного позбавлення волі [5, с. 269].

В Україні довічне позбавлення волі стало найсуворішим покаранням після скасування Конституційним Судом України 25 грудня 1999 року смертної кари. Нині Кримінальний кодекс передбачає покарання у вигляді довічного позбавлення волі за 15 складів злочинів, зокрема, геноцид, терористичний акт, що призвів до смерті людей, посягання на життя державного чи громадського діяча, тощо [6]. Досліджуючи національну практику застосування такого виду покарання, варто зазначити, що натепер єдиною можливістю звільнення від відбування такого виду покарання є здійснення помилування Президентом України. Але право на звернення із проханням про здійснення помилування особа набуває лише після 20 років фактичного відбування покарання.

Разом з тим, законодавство України у напрямі гуманізації застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, на наш погляд, потребує вдосконалення, а саме впровадження регламентованого механізму умовно-дострокового звільнення, створення умов для виправлення засуджених, запровадження механізмів для подальшої соціалізації

колишніх ув'язнених з метою мінімізації ризиків нового скоєння злочинів. При цьому надзвичайно важливим є запобігання тому, щоб така процедура не стала впровадженням формальних критеріїв, а була спрямована саме на виправлення особи злочинця та надання йому другого шансу в соціумі.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене, ми дійшли висновку, що впровадження та поширення покарання у вигляді довічного позбавлення є наслідком прагнення до гуманізації системи кримінальних покарань та утвердження ідеї абсолютної цінності життя людини. Нині дедалі більшої актуальності набуває питання не просто про формальне збереження людського життя у вигляді утримання злочинця в установах відбування покарань, а й створення умов для забезпечення можливості виправлення особи та повторну її соціалізацію, навіть після скоєння найбільш суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел:

1. Бурда С.Я. Покарання у вигляді довічного позбавлення волі за КК України як альтернатива смертної кари. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична». Львів, 2013. Вип. 4. С. 207–215.
2. Бараш Є.Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1(4). С. 344–354.
3. Дейнега М., Хайновський О. Проблемні аспекти правового регулювання відбування покарання у вигляді довічного позбавлення свободи. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». Київ, 2016. Вип. 243. С. 213–221.
4. Мостепанюк Л.О. Відбування довічного позбавлення волі в Україні та за кордоном: проблеми і перспективи. Підприємництво, господарство і право. Київ, 2004. № 5. С. 121–124.
5. Кириш Б.О. Покарання, що полягає у довічному позбавленні засудженого свободи, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів, 2010. № 2. С. 267–270.
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 28.02.2018).

